

הישיבה המאתיים ושתים עשרה (רי"ב)

ביום רביעי י"ז בכסלו התשנ"ד (1 בדצמבר 1993), בשעה 6.00 בערב, בבית נשיא המדינה בירושלים.

במלאות ארבעים שנה לכינונה של האקדמיה נתקיימה ישיבת מליאה חגיגית בבית נשיא המדינה, עזר ויצמן. הישיבה התקיימה במעמד כ-250 איש, ובהם שר החינוך והתרבות, חברי האקדמיה והחברים היועצים ובני זוגם, ראשי האוניברסיטאות, מורים מן החוגים ללשון העברית בכל האוניברסיטאות בארץ, חברי הוועדות המקצועיות שעל יד האקדמיה, עובדי האקדמיה וידידים רבים של המוסד. הנחתה את הישיבה רות אלמגור-רמון. בין ההרצאות הנעימו תלמידי בית הספר התיכון של האקדמיה למוסיקה בשיר ובנגינה. קדמו לישיבה קבלת פנים וכיבוד.

נשיא המדינה עזר ויצמן:

ידידיי הטובים,

אני מברך על הכנס הזה, ואני שמח שמצאתם לנכון לערוך אותו פה, בבית הנשיא, בית ששייך לכם, לכולכם. אני רואה פה אנשים בני דורי. אנחנו שייכים לדור שגדל בעת שלעברית היה חלק נכבד בתקומת עם ישראל. בצעירותנו, בחיפה, היינו הולכים ברחוב עם פתקים קטנים, וכשראינו שמישהו מדבר בשפה לא עברית היינו מושיטים לו פתק: "עברי, דבר עברית!". אולי יש פה עוד מי שהתנסה בפעולה הזאת. אם הושטנו למישהו פתק והוא לא היה מגרש אותנו, חשבנו שזה הישג לא רגיל. היה זה בשנות השלושים, והשפה השלטת הייתה בעיקר הגרמנית.

זכורים לי גם הימים של מלחמות על העברית בתחילת ימי הרדיו המנדטורי, והמלחמה על מברקים בעברית. היה מי שלחם על מברקים בעברית. שמו היה עמיקם, ואני זוכר את הניצחון הגדול שהוא השיג: אפשר לשלוח מברקים בעברית בדואר המנדטורי של פלשתינה (א"י)! אני יכול לספר לכם שעות מרובות על דורנו והעברית, כמי שלמד בבתי ספר עבריים.

אבל גם אז וגם היום - והיום אולי עוד יותר מאז - הלועזית מצויה ומסתובבת בשטח. נדמה לי שבכל העולם יש בעיה כזאת: האנגלית קצת השתלטה על העולם. פעם הייתה צרפתית טהורה; היום אתה בא לפריס ושומע parking וגם weekend ועוד כיוצא בהם. גם אצלנו המצב דומה; אנחנו די שבויים בלעז ובשפה האנגלית.

במשך שנים הכרחתי את עצמי להתנתק מהשפעת הלעז, ועדיין אני מכריח את עצמי לפעמים להתנתק מזאת. אין זה קל, בפרט לדורות של המבוגרים, שצמחו ב'מטרייה' בריטית.

בכל אופן אין שפה יפה יותר משפת התנ"ך. אני התנסיתי ביופייה של שפת התנ"ך בשנים שהתחלתי לצאת לחוץ לארץ ולשהות במלונות (במלחמת העולם השנייה נסעתי בעולם הגדול, אבל לא הייתי במלונות...). כשהיה חסר לי ספר, הייתי פותח מגירה

בחדרי במלון ולוקח את התנ"ך. ראיתי אז לראשונה את 'הברית החדשה', הצצתי, וחזרתי מיד לספרנו... כשקראתי את התנ"ך באנגלית עברה בי צמרמורת. אמרתי "די", סגרת, ומאז אני לוקח אתי ספר תנ"ך בעברית, ספר שראומה אשתי נתנה לי באחת הנסיעות.

אני לא רוצה להתיימר שאני תנ"כיסט גדול. אבל במכונית יש תנ"ך, וליד מיטתי יש תנ"ך. ואני מתפעל מן היופי של השפה ומן היופי של השירה של הנביאים ושל חכמי התנ"ך במשך אלפי שנים.

אנחנו ממשיכים את דרכה של השפה, ומחפשים את הדרך להחיות את אוצרותיה של השפה וגם ליצור מונחים חדשים. גדלתי עם מושגים של שחרחוק במקום טלפון, בימים שאמרו צפרא טבא, ודיברו על בית עלמין ולא בית הקברות, ועוד כמה פנינים יפות כאלה של השפה העברית של ימי המושבות, ימי העלייה הראשונה והעלייה השנייה. כמוכן, צריך גם לחדש מונחים בתחומי המחשב והטכנולוגיה. בצבא ההגנה לישראל עוסקים כל השנים בנושאים טכנולוגיים - בחיל האוויר, בשריון, בחיל הקשר - ומחפשים מונחים עבריים מתאימים.

אני מנסה למצוא דוגמה קטנה מניסיוני האישי. כיצד נקראים מכלי הדלק הנוספים שמדביקים למטוס? במשך שנים, בגלל הצרפתיות שנכנסה בנו בשנות החמישים, כשקיבלנו מטוסים אך ורק מצרפת, דיברו על בידונים: יש בידונים או אין בידונים. זה נהפך כבר למושג. היום, ברוך ה', מדברים כבר על נתיקים, אבל במערכת הקשר יכולת לשמוע בקרב אוויר: "זרוק בידונים!". לאט לאט משתחררים מן הלעז, אולי לא במהירות הראויה.

ולכן תבורכו על העבודה היפה, על שמירת העברית, על החיאתה, ועל המונחים החדשים והמילים החדשות בעברית. תבורכו כולכם, העושים במלאכה. תודה.

שר החינוך אמנון רובינשטיין:

אדוני הנשיא, נשיא האקדמיה, מכובדי,

חידוש הלשון העברית לפני כמה שנה היה אחד מסימניה הייחודיים והמובהקים של שיבת ציון. מעשה זה היה במידה רבה מעשה של יחידים. הנהגת הלשון העברית בפי תינוקות של בית רבן ותלמידי בית הספר היה מעשם של המורים העבריים, שהקימו את מערכת החינוך העברית בארץ ישראל ולחמו על הוראת המקצועות בשפה העברית.

הצורך במונחים עבריים בהוראת הלשון העברית בבתי הספר, בחיי המעשה ובתחומי המדע, הביא להקמת ועד הלשון העברית, אף זאת ביזמתם ובהשתתפותם של בכירי המורים לעברית.

כל אלה ביססו את השפה העברית, עד שהייתה לשפת היהודים בארץ ישראל ומעבר לה, ואפשרו למדינת ישראל להיות מדינה שבה הססמה "עברית שפה חיה" אינה מליצה.

על האקדמיה ללשון העברית, ממשיכתו של ועד הלשון העברית, שהוקמה במדינת ישראל כסמכות עליונה ללשון העברית, הוטל "לכוון את התפתחות הלשון העברית, על יסוד חקר הלשון לתקופותיה ולענפיה". היא מילאה תפקיד זה בארבעים שנות פעולה מרשימות, ועל כך מגעת לה הברכה והתודה. האקדמיה חידשה מונחים חיוניים, רובם

נקלטו בשפת יום יום, והיא מעשירה את שפתנו הייחודית והיפה מאין כמותה, כפי שציין נשיא המדינה.

אני מבקש להעיר שלוש הערות על מצבה של הלשון העברית. אני רוצה להתחיל דווקא בבעיה שאנחנו נתקלים בה בכתי הספר, וגם מחוץ לבתי הספר. יש לנו אפשרות היום, בזכות המחשבים ומחשוב מערכות הדפוס, לחזור, אם לא לכתיב מלא, הרי לפחות לכתיב שאינו חסר לחלוטין. אנחנו חייבים לעזור בהוראת הכתוב והנקרא על ידי שינוי הנוהג של כתיב חסר. אנחנו נתקלים בבעיות קשות מאוד בהוראת העברית, לא רק לעולים חדשים, ולא רק לילדים. כאשר אנחנו מתריעים על שיבושי לשון מקובלים, בעיקר לגבי מונחים לועזיים אבל לא רק לגביהם, הנהגים בפי רבים וטובים, צריך לדעת שחלק מן הבעיה נעוץ בכתיב החסר, ואני הייתי שמח מאוד אם האקדמיה הייתה נותנת את דעתה על פתרון ביניים, שישרת גם את מערכת החינוך וגם את ציבור הקוראים במדינת ישראל.

הנקודה השנייה נוגעת לכך שבמסגרת תפקידיה של האקדמיה הוטל עליה לחקור את הלשון לתקופותיה וגם לענפיה. אולי זאת לא הייתה כוונת המחוקק, אבל אני חושב שמן הניסוח הזה מתחייבת גישה גם לשפה המגוונת העשירה שקנתה לה אחיזה בשפת הדיבור של הישראלים. אני חושב שחייבים להתייחס לכך שבצד העברית התקנית צצו סוגי עברית, לשונות שאינן נפרדות ממנה, אבל גם אינן זהות לה. ואני חושב שקשה מאוד בימינו לדרוש שהעברית התקנית תהיה השפה הבלעדית, ששפת קרייני הרדיו תהיה שפת יום יום. צריך להילחם על עברית נקייה משגיאות. גם זו מטרה לא פשוטה, לא קלה להשגה. אבל אם נעמוד על כך ונדרוש בשם טוהר הלשון שרק העברית התקנית, הצרופה והנקייה מסיגים, רק היא תהיה שפתנו, אני חושב שיצא שכרנו בהפסדנו.

הערה אחרונה: הזכיר הנשיא את הססמה "עברי, דבר עברית!", את ועד הלשון, את גודד מגני השפה. אני חושב שאנחנו היום, לקראת סוף המאה במדינת ישראל, כאשר רוב רובם של הילדים היהודיים בגיל בית הספר דוברים עברית, יכולים לומר שמהו נפל במקומנו. אין לנו היום תחושות החרדה וחוסר הבטחה העצמית שהיו לאבותינו. העברית היום שפה חזקה, שורשית, חיה, מורכבת, מגוונת, רבת רבדים, רבת ילשונות. היא יכולה לעמוד באותו תהליך שכל שפה חזקה עמדה בו. היא לא חייבת להדוף כל השפעה זרה. היא לא חייבת לבנות סביבה חומה בצורה של התנגדות לחדירתם של מונחים זרים.

מה שהיה נכון בימי ועד הלשון אינו נכון כיום. אבותינו נלחמו, במסגרת שיבת ציון, לבצע משימה בלתי אפשרית: גם ליצור חיים לאומיים, וגם להחזיר את לשון הקודש לשפת המעשה, לשפת ההוראה, לשפת היום יום. אנחנו פטורים מחובה זו. עלינו מוטל תפקיד אחר לגמרי. התפקיד המוטל עלינו הוא להנחיל את העברית על כל אוצרותיה ומכמניה, לציבור הישראלי והיהודי, ולעשות זאת בדרך מעשית, לא דוקטרינרית, תוך פתיחות לקליטת מונחים וביטויים שלא היו שגורים עד כה. עלינו לדעת שבצד שפת המקרא, והמשנה והתלמוד, והשאלות והתשובות, ושפתה של שיבת ציון, ושפתה של הספרות העברית המתחדשת, יש לנו רבדים שונים, וכולם יחד נמצאים תחת קורת הגג של השפה המיוחדת והנפלאה הזאת, העברית. תודה לכם.

נשיא האקדמיה משה בראשור:

ארבעים שנות האקדמיה

על האקדמיה ועל מעמד העברית

כבוד נשיא ישראל, מר עזר ויצמן, כבוד שר החינוך והתרבות, פרופ' אמנון רובינשטיין, חברי האקדמיה, קהל נכבד.

א

ביום ט"ז באלול תשי"ג קיבלה הכנסת את "חוק המוסד העליון ללשון העברית תשי"ג, 1953", וזה נתפרסם ברשומות ביום כ"ו באלול של אותה השנה, ומכוחו הוקמה האקדמיה ללשון העברית. זו נתכנסה לישיבתה הראשונה השבוע לפני ארבעים שנה, ביום י"ט בכסלו תשי"ד, ובמעמד זה היום אנו באים לציין את המאורע, ומקדימים אותו מערב שבת י"ט בכסלו להיום, י"ז בו, שגם הוא תאריך מצוין (כשימוש המילה "מצוין" בעברית של פעם), הלוא הוא התאריך החופף את כ"ט בנובמבר 1947, שנחוג במוצאי שבת, ליל י"ז בכסלו תש"ז.

מחבורת חמישה עשר החברים הראשונים, שרוי עמנו כיום רק אחד ומיוחד, מורנו ורבנו פרופ' זאב בן-חיים. אנו מאחלים לו בריאות טובה לאורך ימים ושנים. האקדמיה ללשון העברית, ממשיכתו - ואולי מוטב לומר חלופתו - של ועד הלשון העברית, היא מסימניה של קוממיות ישראל. לא עוד מוסד וולונטרי הנתון לחסדם של יחידים ותלוי ברצונם של רבים, אלא מוסד ממלכתי המעמיד במרכזו את לשון העם והמדינה כמתקנות שבאומות. מעניינו של העם, המוצא את ביטויו בבית הזה ובעומד בראשו, שהאקדמיה תבחן ביום חגה-חגו את דרכה ותציין מה השיגה ובמה חדלה מהשיג.

משום מה מתקשרת האקדמיה בתודעתם של רבים, המוני העם ואף לא מעט מנגידיה, כמפעל לייצור מילים, מהן מוזרות או אטומות או למצער מעלות חיוך קל. ראיתי גם כותבים שלוחי עט המתכבדים בקלון זה. לפיכך ראוי מדי פעם בפעם, וגם לעת הזאת, להעמיד דברים על דיוקם.

האקדמיה ללשון פועלת לפי התקנון שלה שנתחייב ונתנסח מכוח חוק הכנסת. בראש התקנון הוצבו מטרותיה בזו הלשון:

- א. לעשות לכינוס ולחקירתו של אוצר הלשון העברית לכל תקופותיה ושכבותיה.
- ב. לעשות לחקירת מבנה הלשון העברית, תולדותיו וגלגוליו.
- ג. לכוון את דרכי התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה, לפי צרכיה ואפשרויותיה בכל תחומי העיון והמעשה, באוצר המילים, בדקדוק, בכתב, בכתיב ובתעתיק.

(זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, כרכים א-ב [תשט"ז], עמ' 3).

בתחילה אף נתנסחה מטרה רביעית "לסייע להפצת ידיעת הלשון העברית" (ראה שם, עמ' 24) וזו אף נתקבלה במליאה (שם, עמ' 32). אבל בסופו של דבר הושמטה מטרה זו, מתוך שגברה ההשקפה שהאקדמיה היא המוסד המחוקק והפוסק, אך אין היא הרשות

המבצעת, ותחום זה של הפצת הידיעה נמסר למשרד החינוך המופקד על הוראת העברית והפצתה.

אנו, אנשי הדור השני והשלישי של האקדמיה, באנו אל התקנון הזה, על פיו אנו פועלים, ואותו אנו באים לבחון ולהעמיד לבירור גלוי. בישיבת האקדמיה השנייה, בעשרה בטבת תשי"ד, הוצע שמו של המוסד "האקדמיה ללשון העברית". הוועדה שהציעה את השם הזה שנתקבל באותה ישיבה, תמכה דבריה בארבעה טעמים. הראשון שבהם אמר: "שם בין-לאומי זה, דווקא משום שהוא מחייב הרכה, יפה למוסד זה, שמשמיתו גדולות וחשובות כל-כך והוא זקוק ליחס של כבוד ואמון מצד העם במדינה ובתפוצות וגם מצד חכמי העמים" (שם, עמ' 14). הטעם הרביעי אומר: "שאיתפ ועד הלשון ליהפך לאקדמיה לא חדשה היא, וכבר לפני עשרים שנה בערך יצא כרוז חתום בידי דוד ילין וח"נ ביאליק, נשיאי הוועד אז, על המגמה הזאת. וכשקרבה שעת ההתגשמות לרגל תקומת המדינה, נוסד הוועד המכין לייסוד האקדמיה ללשון העברית, ושם זה נתקבל כל כך על דעת הקהל, שכמעט הכול ראו בקבלת החוק בכנסת על דבר המוסד העליון ללשון העברית את ייסוד האקדמיה" (שם, עמ' 15).

הנה כי כן, יותר משבאה האקדמיה להמשיך את מפעלותיו של ועד הלשון, היא הוקמה כחלופתו, הן באשר לשם הן באשר למטרות ולתפקידים. ראוי לנו שנבחן את שלוש המטרות אחת לאחת לאור ההישגים הכוללים וההישגים למחצה לשליש ולרביעי. נתמקד תחילה במטרה הראשונה והשלישית, ואחר כך נבוא לומר דברים אחדים על השנייה.

ב

אכן, סמוך לייסודו הועמדה המטרה הראשונה במרכז העשייה של המוסד; כינוס אוצר הלשון העברית לכל תקופותיה ושכבותיה וחקירתן הן משימות כבדות וארוכות טווח. לשם כך כוננה האקדמיה את מפעל המילון ההיסטורי של הלשון העברית. בראשונה, קיבל על עצמו את עריכת המדור ללשון המקרא פרופ' נפתלי הרץ טור-סיני, נשיא האקדמיה הראשון, ופרופ' זאב בן-חיים, לימים סגן הנשיא ואחר כך הנשיא השני, את המדור ללשון חז"ל. כבר בראשית הדרך הונחה בקרן זווית העבודה על המדור ללשון המקרא. המהדורות של המקרא, המילונים והקונקורדנציות שלו רשמו הישגים חשובים, ולא היה צורך דחוף לטפל בלשון המקרא בשלבי ההכנות הראשונות לכתיבת המילון. זה שלוש שנים וחמש שנה מתרכז המפעל בחיבורים שלאחר המקרא, כלומר למן שנת 200 לפני המניין הרגיל ואילך. עבודת המילון - בניהולו המדעי הפעיל של פרופ' בן-חיים עד לפני כשנה ומחצה - נתמקדה בשלוש חטיבות עיקריות: שתיים מן העת העתיקה, הראשונה מן 200 לפני הספירה עד שנת 300 לספירה בקירוב; היא כוללת את ספר בן-סירא ומגילות קומראן ושאר חומר חיצוני, כגון איגרות, כתובות, מטבעות וחותמות, ועל כל אלה ספרות התנאים כולה. החטיבה השנייה כוללת את כל הספרות למן 300 לספירה עד 1050 בקירוב, ובכלל זה התלמודים, מדרשים קדומים ומאוחרים, ספרות הגאונים, הפיוט, היצירה הקראית הקדומה וכל תעודה חיצונית בת הזמן הכתובה עברית. החטיבה השלישית כוללת מדגם רחב ומתרחב והולך של חיבורים מן העת החדשה משנת 1755 ועד 1933, כלומר תקופת ההשכלה ותקופת התחייה, וליתר דיוק

מהשכלת ברלין עד דורו של ביאליק. כיום כבר עומדים לרשות הציבור 77 כרכים המקיפים את החטיבה הראשונה מן הספרות העתיקה. כרכים אלו כוללים את המקורות הברדוקים והמנופים ואת הקונקורדנציות המנותחות לפרטיהן וכן ניתוח לשוני של כלל הצורות לפי תפיסה בלשנית מגובשת וברורה. חומרים אלו למילון ההיסטורי נתפרסמו בדפי-זיעור (מיקרופיש) ונרכשו בידי מאות ספריות ואנשים פרטיים. בית הנשיא הוא הראשון שקיבל עותק מהם, שנמסר לנשיא היוצא, מר חיים הרצוג. כרכי הטקסטים והקונקורדנציות ל-128 יצירות מן החטיבה השלישית (הכוללת, כאמור, את ספרות ההשכלה והתחייה), גם הם עשויים ועומדים לרשותנו ולרשות הציבור באקדמיה. ולא רחוק היום שתושלם העבודה המקבילה בחטיבה השנייה מן השנים 300-1050. בכל שלוש החטיבות מדובר בטקסטים בהיקף כולל של כתשעה מיליון וחצי תיבות.

לכל העבודות הללו קדמה הכנת ספרי מקורות מפורטים, המרכיזים נתונים מרובים על כל חיבור ועל כלל העדים עליו, היינו כתבי יד או דפוסים ראשונים; וגם אלה הועמדו לרשות הציבור. וכבר יש התחלות ניכרות בחטיבות שבין 1050 ל-1750, כגון המדור לעברית מצפון-אפריקה, העוסק בהכנת ספר המקורות ליצירות מקיבוצים אלו, משנת קנ"א (1391) ועד ימינו. ראוי להדגיש שמפעל המילון הוא המוסד הראשון בארץ, ומן הראשונים בעולם, שעשה מראשית דרכו שימוש שיטתי ומושכל במחשב במחקר של תחום במדעי הרוח.

כללו של הדבר, ההכנות לכתיבת המילון ההיסטורי כבר רשמו הישגים גדולים וחשובים. מכאן ואילך - בכל הנוגע לנתונים בתחומים שעובדו במפעל - איננו תלויים עוד במילונים משובשים שנתייסדו על מהדורות דפוסים שחלו בהן ידיים. אלה, הלשון המשתקפת בהם מעידה הרבה פעמים לא על זמנו של החיבור אלא על זמנים מאוחרים יותר ופעמים על זמן הדפסתו, ולא תמיד בידי מדפיס מהימן ודייקן. לא כאן המקום להציג את שפעי הגילויים בתחום הלשון הניבטים מן החומר שעובד במפעל המילון ההיסטורי.

עם הקמת מפעל המילון הייתה האקדמיה למרכז המחקר הראשון במעלה של הלשון העברית. על כן אין תמה שהכול משחרים לפתחה, הן חוקרי הלשון העברית הן חוקרים של תחומים אחרים במדעי היהדות, כדי לקבל נתונים כדיוקם ולכל היקפם. אין כיום עבודה הנדרשת לחטיבות הנזכרות שאינה עושה שימוש בהישגי המפעל, ומדובר בעשרות רבות של עבודות מקיפות יותר ומקיפות פחות. בזה נמצאת האקדמיה גם מממשת פן אחד של המטרה השנייה, היינו "לעשות לחקירת מבנה הלשון העברית, תולדותיו וגלגוליו". אך ברור שיש צדדים אחרים במטרה זו המחכים למימוש, ועוד נשוב לנושא בהמשך דברינו. לאלה שקצרה רוחם ואינם יכולים לחכות עד שנכדיהם יראו את המילון הגדול נאמר: אף שעיקר חילו של המפעל נתון עדיין להכנת החומרים למילון, כבר נעשו ונעשים צעדים מצייני דרך לקראת כתיבת המילון, כגון החוברת לדוגמה שעסקה בערך "ערב". זו באה להתוות דרך בכתיבת המילון בבוא העת מצד השיטה ומצד מימושה. וגם זאת, לאחרונה הוחל בהתוויית העקרונות לריכוז הביבליוגרפיה לכל ערך וערך, ואף מסתמנות התחלות בעיבודם של תחומי משנה, כגון שמות הצמחים ושמות בעלי החיים ותחומים נוספים. ויותר מזה: יש מחשבות על מילונים לתקופות משנה כשלב ביניים בהכנת המילון הגדול.

ג

נבוא עכשיו לומר דברים אחדים על המטרה השלישית של האקדמיה, הקובעת שיש "לכוון את התפתחותה של הלשון העברית לפי טבעה, לפי צרכיה ואפשרויותיה בכל תחומי העיון והמעשה, באוצר המילים, בדקדוק, בכתב, בכתיב ובתעתיק". לא הרי המטרה הראשונה שעיקרה המחקר, כהרי המטרה השלישית; זו שייכת כולה לתחום הפסיקה, לעבודה המעשית.

לאחר ארבעים שנות קיומו יכול המוסד להצביע בסיפוק על הישגים רבים, אבל גם אינו בן חורין להתעלם מכמה וכמה בעיות.

בתחום אוצר המילים, הרבה עשתה האקדמיה בענייני המינוח כהמשך לעבודתו של ועד הלשון (ויש אומרים שיש נושאים שבהם הוגדשה הסאה). בשנים האחרונות בלבד הועמדו המילונים לכמה נושאים, כגון המילון למונחי רפואת השיניים והמילון למונחי הבולאות. הוועדות הפועלות בחיפה הציבו בתחום הטכנולוגי כמה וכמה מילונים כגון המילון להנדסת דרכים, תחבורה ובנייה. בימים אלה ממש שוקדות על עבודתן הוועדות למונחי הביולוגיה, למונחי המשפט, לשוק ההון והבנקאות, לשמות הצמחים ועוד ועוד. גם בסוגיית המילים בשימוש הכללי מתרחבת והולכת פעילות האקדמיה; מילים רבות שהניחה השתרשו או הולכות ומשתרשות. הפְּרָטָה, מְשִׁיבוֹן (במקום מה שנקרא בפני רבים "מזכירה אלקטרונית", למגינת לבם של רבים וגם של רבות), מִידָע, מְרַב, מְזַעֵר, עֲצוּמִים, יַעֲפֹת (כתרגום jet-lag), מְדוּחַ (כנגד ה־bidet), קְלֵטָה, פּוֹנֵן, צָג וּתְכָנוֹת, סְקוֹר, נְמַל תְּעוּפָה, מְסוּף ורבים כמותם, עלו ונקבעו בוועדה למילים בשימוש כללי ובוועדות אחרות, ומהן הגיעו אל המליאה ומשם אל הרשומות ואל אמצעי התקשורת ואל החיים. מדובר בסך כולל של מאה אלף ויותר מילים וצירופים שוועד הלשון והאקדמיה הניחו.

עם זאת אין להתעלם מן האתגר הניצב בפני המוסד לבחון אילו מילים נקלטו ואילו נשארו איברים מתים המעטרים מילונים לתפארת הדפוס, מילים שלא חלחלו אל החיים או אל התחום המיוחד שבשבילו נתכנו, ורצוי לבחון מדוע לא צלחה דרכן, ושמה דרכה של האקדמיה היא שלא צלחה בהן. וגם זאת, האם עשינו כל אשר לאל ידנו להבאת דברינו והחלטותינו לידיעת הציבור? אמנם נתפרסמו מילונים רבים, ועמם עשרות רבות של חוברות לשוננו, מאות רבות של חוברות לשוננו לעם, כמאתיים דפי למד לשונך ועוד. אך האם די באלה, וכלום פרסומים אלו הופיעו תמיד בזמן והגיעו תמיד לידיהם? ואשר לתחומים האחורים: הדקדוק, הכתב, הכתיב והתעתיק. אף באלה יכולה האקדמיה לציין בסיפוק את פעולותיה, מהן סוגיות ונושאים כוללים ומהן פרטים ופינות קטנות. נסתפק בכמה הערות באשר לדקדוק. חטיבות שלמות של הדקדוק העברי - במיוחד בתורת השם ובתורת הפועל - נתגבשו גיבוש מחודש בהחלטות האקדמיה, ורבים מן הפרקים כבר מצאו דרכם אל ספרי הלימוד. הרבה מן היוצאים מן הכלל הועמדו על מקומם והותש כוחם בכללים החדשים. כאן המקום לעמוד נגד מתריסים מתוך בורות ומתוך חוסר ידיעה, הטופלים על המוסד טענות נטולות יסוד. אפשר דבריי: גלוי וידוע שזה אלף שנה (ואפשר יותר מזה) נתקבל נוסח המקרא במסורת טבריה כנוסח המופת בכל תפוצות ישראל ודחה שיטות אחרות. רוב קהילות ישראל, שקריאת המקרא כהגייתו בפי הטברנים לא הייתה קריאתן, קיימהו וקיבלוהו אף שעמד בסתירה

מתמדת למנהג הקריאה של אבותיהם. אף העיסוק של חכמי הלשון בעברית זה אלף שנים ויותר נתייסד על מסורת טבריה. כל זה עמד לנגד עיניהם של חכמי ועד הלשון וחכמים אחרים בתקופת התחייה. ההליכה בשבילי הדקדוק של המקרא נקבעה כדרך המלך. אבל מחקר הלשון בדורות האחרונים חשף מסורות אחרות, מהן נתונות בכתבי יד עתיקים, ומהן מסורות בעל-פה בפייהם של חכמי העדות. רבות מן המסורות הללו מצאו את דרכן גם לישיבות האקדמיה וכיוונו את החלטותיה.

וגם זאת, בניגוד לימי ועד הלשון מלפני מאה שנה ואפילו מלפני שישים שנה בלבד, אנו שרויים בשני הדורות האחרונים במציאות חדשה: מציאות של לשון חיה חיים מלאים. לא עוד עשרות או מאות דוברי עברית, אלא מאות אלפים ויותר מזה של דוברים שהעברית היא להם לשון-אם, ואף לשונם היחידה, ועמם המונים שהעברית היא לשון חינוכם מילדות. ובלשון זו יש לא רק שיבושים שבאו מפייהם של הורים או מורים ומאנשים אחרים שלשונם עתירת משוגות, אלא מאופיינת היא גם בצורות ומבנים שהם, כבכל לשון, תולדה של תהליכים חיים וטבעיים. רבים מחברי האקדמיה אוננם כרויה לתהליכים אלו ובכל הנוגע לפסיקה הם אינם דבקים דבקות עיוורת, כחסידי שוטים, במופת הטברני לבדו. למשל, בדקדוק המופתי שעל פי המקרא הפעלים הרגילים נבדלים בכמה פרטים מפעלים שעיצורם האחרון הוא ח"ת או ע"ן. מכאן ילמד, יתקדש, ומכאן ישבח, ישתמע. אבל בתוך הלשון החיה, הוקש הנדיר אל התדיר; בדיבור נשתלט הטיפוס ישבח, ישתמע בצירי בדומה לרוב הפעלים. בדקדוק הפוסק שיצא מן האקדמיה הוכר התהליך הטבעי הזה; מכאן ואילך הרוצה לדבוק במופת המקרא ידבק בו, והרוצה את המופת של הלשון החיה הרי גם הוא לו דרך סלולה ותקנית. וכך הוא לא רק בכללים אלא גם בפרטים. בדקדוק המופתי השם חג מתיידע בצורה הֶחָג, אבל האקדמיה הכשירה את הצורה הֶחָג הנתונה במסורתן של עדות ומהלכת בפי דוברים רבים. בלשונונו כיום מהלכות שתי החלופות גָּמַר וְגָמַר (כמו בצירוף "בחינות גָּמַר" או "בחינות גְּמַר"); שתי החלופות הן צורות מורשות מדורי דורות, ובצדק מצאו גם שתיהן את ביטויין בהחלטות האקדמיה.

אמת, נתינת הדעת ללשון החיה, פעמים שהיא מעלה שיקולים מופרכים גם באקדמיה. ראיתי לחברים אחדים בה שביקשו להימנע מלהציע מילים שיש בהן ע"ן או ח"ת, מפני שאלה אינן נהגות בפי דוברים רבים, כלומר דוברים שהוריהם או הם עצמם באו מן הארצות שמצפון לים התיכון. כך, למשל, משהוצעה המילה הֶנְעָה היה מי שסבר שמוטב להימנע ממנה, משום שהיא נשמעת כמו הֶנְאָה, וכך יש להימנע מן פְּעוּרִי, המצטלצל כמו פְּיֹרִי. עיוות זה אינו קיים, כידוע, אצל אלה שבאו מן הארצות שמדרום או ממזרח לים התיכון, אלה שמבטאם קרוב למבטא המופת שוועד הלשון החליט להנהיג לפני כמאה שנה.

ד

אומר דברים אחדים בעניין המטרה השנייה ומימושה. זו נתנסחה, כאמור, במילים אלו: "לעשות לחקירת מבנה הלשון העברית תולדותיו וגלגוליו". כבר אמרתי שבמימוש המטרה הראשונה, "כינוס אוצר הלשון העברית", יש מענה לא מבוטל גם למחקר

הלשון. אפרש דבריי בפירוט יתר. ההדרת המקורות במפעל המילון ההיסטורי, בירורם, ניתוחם והצגתם שרשים שרשים, ערכים ערכים, ואין צריך לומר תקופות תקופות זו אחר זו, אינם מלאכת כינוס בלבד. הצבת הנתונים בדרך נכונה ומגובשת היא פרק חשוב, ושמה הפרק החשוב ביותר, במחקר הלשון. יתרה מזאת, שורת המחקרים של יחידים שנתבססה ומתבססת על החומר שכונס במפעל המילון היא כבר צעד נוסף בחקירת סוגיות כוללות ובעניינים פורטים בתולדות הלשון העברית ובבירור מבניה, הן באוצר המילים, הן בדקדוק. אסור לשכוח, כמובן, שכל אלה הם חוליה אחת בשרשרת ההישגים הכבירים של חקר הלשון במשך אלף שנים ויותר.

עם זאת, יש צדדים חשובים במחקר העברית הדורשים התייחסות של האקדמיה, ולדעת חברים נכבדים בה הם דורשים מעשה דחוף. כוונתי להצעה לערוך סקר של העברית החדשה לכל חטיבותיה וגווניה. אנו עדים למאה שנים בקירוב של חיי הלשון בכתב שברקעה עומד דיבור חי. שני הרבדים, הכתוב והמדובר, ניוונים זה מזה ובונים - ושמה גם הורסים - זה את זה. כתיבת העברית נתגוונה גוונים רבים וגם הדיבור העברי מתאפיין בסממנים של משלבים נפרדים וגיוונים חברתיים נבדלים, כולל עגה (סלנג) מקרינת חן, שיותר משיש להילחם בה, יש לעמוד על משמעויותיה כדי לקיים קשר תקין עם המשתמשים בה. בתוך כל זה נשתלבו גם מפעלותיהם של ועד הלשון והאקדמיה ללשון בדקדוק ובאוצר המילים; ויש גם פרקים, יותר נכון פרטים רבים, מן העשייה בשני המוסדות הללו, שלא הכו שרשים כלל בלשון הכתובה או בלשון המדוברת, כפי שכבר רמזתי לעיל.

לא ראיתי לאיש באקדמיה שיתנגד לעריכת הסקר. עריכתו נדחתה בשל מגבלות תקציב ובשל הצורך לגבש תכנית ערוכה לפרטיה. ברם יש ויכוח על טיבו וכיוונו של המחקר הזה. יש חברים באקדמיה החושבים על סקר העברית כמטרה לעצמה - פרק בתולדות הלשון ובחייה, ויש מי שמבקש לגזור מתוצאותיו מסקנות מעשיות במישור התקן. מבקש אני להביע את דעתי בוויכוח הזה. לטעמי, אין ספק שיש צורך חשוב - מדעי וגם תרבותי - לברר מה טיבה של הלשון, או טיבן של הלשונות, המהלכות בתוכנו. פגם חמור הוא שהיסקים הנוגעים לעברית החדשה יתבססו על התרשמויות אישיות או על בירור של מְקָצָה קטן ומצומצם שלה בלבד. צורך הוא לנו שיעשה מחקר מקיף וקפדני לפי תכנית מבוררת ומגובשת מראש ובדוקה לכל היבטיה. פעמים אתה חש בתוך האקדמיה עצמה באולת היד בבירור הנתונים בלשון החיה. עתים שחבר אומר "כך נוהגים כולם", והמילה "כולם" כוללת את מנהגו שלו בלבד. זוכר אני ויכוח על צורת הריבוי של השם המחודש להיט. היה מי שאמר "הכל אומרים להיטים" וציטט, למעשה, רק את עצמו, והיה אפילו מי שידע לומר ש"אומרים להיטים בפתח דווקא", שכן נשמעה לו הכפלה בה"א (מדובר בחבר שמסורת אבותיו מכירה את המימוש הזה של העיצור ה"א), והיה גם מי שאמר ש"הכול מבטאים להיטים", והביא כמאה עדים את הגייתו שלו.

כל בירור לשוני הגון עומד על העובדות, ועל כן צורך חשוב הוא לעברית החדשה, שיעשה מחקר וסקר מקיף שיציג את נתוניה. בדיון שהיה לאחרונה במנהלת האקדמיה שבה ועלתה הצעה בכיוון זה.

עם זאת, לדעתי, אין מקום ואין צורך מכול וכול לכרוך את בירור הנתונים בקביעת התקן הלשוני. לא כל מה שמשמש בחיים יכול לעלות לדרגה של תקן מחייב. קביעה זו נוגעת לכל תחומי הלשון: ההגייה, תורת הפועל והשם, התחביר ואוצר המילים. הלשון החיה מספקת שימושים מעניינים ומאלפים מבחינת התפתחותם, בלשנים רבים מתפרנסים מהם ויודעי־מֶעַט מאמצים אותם; ואולם כדי שיכשרו לשמש בניין־אב לקביעת תקן צריכים להצטרף גורמים נוספים. לא ייתכן שכל משוגה שרקעה בורות וחוסר ידיעה תאומץ כחלק של התקן הלשוני. הנה למשל, ראיתי אני וראו אחרים שצעירים מחטיבה חברתית מוגדרת מקיימים אבחנה בין "פסח ראשון" ל"פסח שני" לא כאבחנה המוקדשת מדורות. שני הצירופים הללו משמשים אצלם שימוש חי - הראשון מכוון לט"ו בניסן, יום טוב ראשון של פסח, והשני - ליום טוב אחרון שלו כלומר לשביעי של פסח, ואין הם מעלים על דעתם כלל ש"פסח שני" יום אחר הוא בלוח השנה העברי, ודווקא בחודש אייר, בארבעה עשר בו. כלום מעלה מישהו על דעתו ששימוש זה, שהוא רווח ביותר בחוגים מסוימים, יומלץ כתקן? פרופ' דב סדן המנוח היה מלקטם של שימושים כאלה והיה מתרעם על מלומדים שסברו שכל מה שנזדמן בלשון החיה הוא חלק של התקן. הוא עצמו סיפק דוגמות למכביר של "שימושי לשונות" (או כלשונו "שיבושי לשונות") לשעתם ושיבושים שקנו להם שביטה בפי דוברים רבים.

לדידי, הכרח היא שנחצוץ חציצה חותכת בין בירור הממצאים לקביעת הנורמה. האקדמיה אינה מחויבת רק לבלשנות, היא מחויבת גם לתרבות ישראל לדורותיה, ובכלל זה לשון מופת של אבות הספרות העברית החדשה, והדברים אינם צריכים תוספת פירוש.

העמדת הסקר של סדר יומה של האקדמיה יהיה בו משום סניף חשוב במימוש המטרה השנייה. עם זאת, יש להיזהר ממעשה חפז, לא מתוכנן, לא מבורר ולא מגובש כל צורכו.

כאן המקום להזכיר גם את הקמתו של המכון לתולדות תחיית הלשון העברית על שם הרופא הירושלמי ד"ר אהרן מאיר מזי"א, שהיה אחד מנשיאי ועד הלשון; הודות לתרומה של צאצאיו (ובראשם נכדו, מר אליהו איזקסון) הוחל בכינון המכון הזה. דומני שגם פעולה זו היא צעד חשוב במימוש מטרת האקדמיה; יש בה גם כינוס, גם מחקר, גם שירות חשוב לציבור הרחב ובמיוחד לצעירים, ולא כאן המקום לפרט את הדברים.

ה

בחימת דבריי מבקש אני להידרש בקצרה לקשרים בין האקדמיה כְּשִׁוּת מחוקקת ובין הרשויות המבצעות וראש לכלם משרד החינוך והתרבות. נחטא לאמת אם נאמר שמשרד החינוך ראה עצמו בעבר מחויב תמיד להחלטות האקדמיה. הרבה מקביעותיה, ובעיקר בסוגיות כוללות כגון ההחלטות בעניין הכתיב חסר הניקוד, נשארו מיותמות מפני שפקידים במשרד התעלמו מהן. לא תמיד היה להם הכוח להתנתק מדפוסים קבועים ומושרשים כדי לאמץ את החלטות האקדמיה. גם הפיקוח על הוראת הלשון הוזנח ומוזנח קשות. אפשר שהוזנח בשגגה, אך זו היא אחת מן השגגות העולות לחשבון קשה.

יותר משבא אני לצעוק לשעבר, מבקש אני לפתוח תקופה חדשה. דין הוא שהמשרד יפתח ערוץ קבוע בינו לבין האקדמיה, הן באשר לתכניות ההוראה של הלשון, הן באשר לספרי הלימוד ולעניינים אחרים. בזה נימצא משרתים נאמנה את המטרה הרביעית שהופקעה מן האקדמיה והופקדה בידי משרד החינוך.

הרבה יש להוסיף על פעולות האקדמיה גם מצד העובדות גם מצד הערכתן לכאן ולכאן, אלא שנתארכו הדברים. שבח הוא לבית הזה ולעומד בראשו שראה לזמן באכסניה זו ישיבת האקדמיה במעמד ציבור רחב, מגוון ונכבד. בוודאי עמדה לפניו יוקרת הלשון ויוקרת המוסד, ועל כך אנו מודים לו ביותר. צורך הוא לכולנו להתגאות בהישגי הלשון העברית ובכל העושים למענה, ולא לחדול מלהצביע על קשיים ועל דרכים להתמודד אתם.

ההצלחה שהצליח עמנו להחיות את הלשון העברית בדיבור פה היא מן הפלאים של דורותינו ומן ההישגים העצומים של הציונות. כמו באשר לכל רעיון גדול שהצליח יש נטייה בחוגים רחבים לראות את ההישג כדבר מובן מאליה, וממילא נעשים טיפוחו ושימורו מיותרים בעיני רבים. תפקידם של נושאי התרבות ודובריה וכל המופקדים על קידומה לתת תשובות מתאימות לרוחות ולתפיסות כאלה. תשובות אלו כרוכות במאמץ חינוכי מרוכז, נמרץ ומתמיד. דומני שהמעמד הזה ויוקרת הנוכחים בו הם חוליה נוספת בשרשרת הזאת.

ר' אלמגור רמון: זכות גדולה היא לנו לשמוע את הפרופסור זאב בן-חיים במעמד החגיגי הזה. פרופסור בן-חיים מלווה את האקדמיה, ואת ועד הלשון לפנייה, כבר שישים שנה. הוא היה המזכיר המדעי בימיהם של נשיאי ועד הלשון - דוד ילין וחיים נחמן ביאליק, פרפסור קלחנר ופרופסור טור-סיני. זאב בן-חיים היה אחד מחמישה עשר החברים המייסדים של האקדמיה, ונשיאה השני. פרופסור בן-חיים, מורנו האהוב והנערץ; כל אחד מאתנו, תלמידיו, גאה להרגיש שנשתקע בו משהו מענקותו המדעית או מגודל אישיותו ואנושיותו.

זאב בן-חיים:

בין ועד הלשון לאקדמיה ללשון

שפר חלקי להשתתף בישיבת חג זו, במלאות ארבעים שנה להתכנסות הראשונה של האקדמיה שלנו, האחד מחמישה עשר אנשים אשר מינתה ממשלת ישראל לחברים באקדמיה ללשון והטילה עליהם לכונן את האקדמיה למעשה ולהתוות את דרך פעולתה. כאשר נתבקשתי לומר דברים בישיבה הזאת, ראיתי לייחד את דיבורי לעניין טיב זיקת האקדמיה ללשון לוועד הלשון, כי נוכחתי לדעת שאין עוד הדבר ברור דיו. אכן שמעתי כי אין בין האקדמיה לוועד הלשון אלא שינוי השם בלבד, כאילו ביקשה הממשלה לתת כבוד ויקר למוסד אשר לו חלק נכבד עד מאוד במעשה חידוש הדיבור העברי ואשר

מילא תפקיד ממלכתי ללשון המדינה בתקופת "המדינה שבדרך". אף יש גוזר מזה כי תפקיד האקדמיה ללשון דין הוא שיהא כתפקיד שנטל על עצמו ועד הלשון עם ייסודו ויהא הוא עיקר כל מעשיה. הנחה זו מוטעית מעיקרא לגבי ועד הלשון ושאיפתו, ולגבי האקדמיה לא כל שכן.

זיקת האקדמיה לוועד כפולה היא - במעשה וברוח. אשר למעשה, אסתפק בציון עובדות אלו: היזמה לייסוד אקדמיה ממלכתית ללשון העברית יצאה מוועד הלשון. זה ביקש להגשים על ידי האקדמיה שאיפה ישנה נושנה אשר לא היה בכוחו להגשימה. עם קום המדינה, כאשר נראתה השעה כשרה לכך, הביא ועד הלשון את הצעתו לפני הממשלה, וההצעה זכתה להסכמה גמורה. ואמנם, לא יצא אלא זמן מועט וכבר העמידה הממשלה ועדה להכנת חוק האקדמיה. ועד הלשון היה מעורב בכל שלבי החקיקה בעצה ואף בניסוח החוק.

אשר לזיקה ברוח, עליי לפרט יותר ואין לי מנוס מלהזכיר גם מפורסמות: לשוננו משמשת בכתיבה ברציפות היסטורית שלושת אלפי שנים בערך; כאלף ושלוש מאות שנים הייתה נכתבת וגם מדוברת, ויותר מאלה הייתה נכתבת בלבד. גם בתקופה ששימשה רק בכתב לא חדלה מלהשתנות ולהסתגל לתנאים המשתנים. אף העשרה עושר רב עד כדי יכולתה להביע בדיוק עניינים שבתחומי הרגש (הפיוט והשיר) וההגות, ואפילו במדעי הטבע עשתה חיל רב, בייחוד ברפואה.

קשה היום להעלות על הדעת כי בשנת 1518 אמר רקטור אוניברסיטת לייפציג שבגרמניה בנאום הפתיחה שלו, בפנותו אל תלמידי הרפואה, כי ראוי להם ללמוד עברית, דקדוק עברי, כאשר בספרים העבריים טמון אוצר רב של חכמת הרפואה (ראה לשוננו י' [תרצ"ט-ת"ש], עמ' 135). בימינו מן הסתם יאמרו הדקנים של פקולטאות הרפואה שלנו: אתם חייבים ללמוד אנגלית אם אתם רוצים להתקדם במקצוע זה.

כל זאת בלא שהעמידה לה אומתנו מעין סנהדרין ללשון העברית לשם סיגולה לתנאים המתחלפים. השימוש הרצוף בה בתחומים האמורים הוא שקיים את חיוניותה. ואולם יש תחום אחד שנפסקו בו חיי העברית לחלוטין, והוא חיי יום יום. בעלי הלשון העברית לא נזקקו לה בזה, אלא הסתפקו במה שהושיטו להם לשונות העמים שבתוכם חיו. המשורר שלמה אבן-גבירול (בשירו הדקדוקי "הענק") דימה את היחס שבין העברית לבת לווייתה הערבית ליחס הגבירה והפילגש, וכמוכן הִצַר כאחרים עמו על התרוששות הגבירה. (דימוי זה אינו ערב היום לאוזנו, אך אוכל להרגיע ולהזכיר כי בימינו יש ל"פילגשים" כינוי מכובד: "לשונות היהודים" - להבדיל מן העברית, והן נלמדות ונחקרות באוניברסיטאות שלנו, ובדין, כי הבנתן המדעית צורך היא להבנת פרק גדול בתולדות הלשון העברית, בייחוד בתחביר.)

מגשימי רעיון חידוש הדיבור העברי אנשי תעוזה היו, העזו פנים בעברית, באו להסירה מגבירה והועידו לה מקום גם במטבח.

את מצב העברית בפרוס פעולת המחדשים ואת לבטי המשפחות הראשונות שהחלו להנהיג את הדיבור העברי בבתיהן - בעשור של תר"ם - היטיב לתאר דוד ילין. אביא מדבריו:

[...] ואם יש פסוק האומר "אויבי איש אנשי ביתו", הנה פה התקים במלואו. האויבים הראשונים של מי שרצה להנהיג בביתו את הדיבור העברי היו אנשי

ביתו. הם הקיפוהו בשאלות כתנור של עכנאי, והוא המסכן סבל יסורי גיהנום. ישבו אל השלחן לאכל החלו השאלות: מה שם כלי-אכל זה? ומה שם מאכל זה? איך קוראים ל"לוקשן" ואיך ל"פרפל"? ומה שם הכלי הקטן ששמים בו את המלח? והכלי שמביאים בו את הקפה לשולחן? ואבי הבית הדורש מבני ביתו כי ידברו עברית לא ידע לענות לאלה הילדים הקטנים שלא יכלו להשלים עם הרעיון כי אבא איננו יודע. אז היה מחזיב להוצר מין מכשיר אשר יקל מעל ענויי האנשים החפצים לדבר עברית. ומכשיר זה נוצר בצורת "ועד הלשון".
 לשוננו י [תרצ"ט-ת"ש], עמ' 272

לוועד הלשון, כפי שאנו רואים, נועד התפקיד למלא את החסר בלשון אשר קורות בעלי הלשון העברית יצרוהו. המונח המקובל לכך היה "הרחבת הלשון", והעוסקים בה נתפנו "מרחיבי הלשון" (מונח המזמין את מתנגדיהם לכנות אותם "מחריבי הלשון"). ידועים מוסדות מיוחדים שהעמידו להם עמי תרבות גדולים כצרפתים וכאיטלקים לשם טיפוח לשונותיהם הלאומיות, תהי מגמת הטיפוח לפי מה שהוא צורך דובריהם. הצד השווה שבהם שנושא טיפוחם לשון חיה במציאות והמוסדות נשענים על דוברים מושרשים ורגילים בלשונותיהם דורות על דורות. כנגד זה ועד הלשון נתבע להיות תחילה מיילד - מוטב לומר ראש מיילדים - של לשון שהיא לפי שעה בשאיפה ובתקווה. זו על כל פנים המציאות בראשיתו ולפחות שני דורות נוספים מאז היווסדו. מיד עם היווסדו חייב היה הוועד להכריע בשני עניינים שעלו לפניו בכל חומרתם. ראשית, מה יהיה המקור למילוי החסרון, ושנית, על פי איזה עיקרון יפעל הוועד. ונחלקו הדעות, כרגיל. האחת ראתה להשעין את חידוש הלשון העברית על הלשון הערבית ולהפיק ממנה את שחסר בעברית על פי שיקול זה: העברית והערבית אחיות הן, בנות אם קדמונית אחת, השמית הקדומה, נחלת הערבית היא גם נחלת העברית; בקחתנו אפוא מן הערבית את שחסר לנו בעברית אין הוא זמורת זר בנו אלא השבת אבדה היא (זכרונות ועד הלשון ד [תרע"ד], עמ' 9-10). בעלי דעה זו לא היו אנשים תמימים, אדרבה, אנשי מעשה היו. בדעה זו גלומה ההשקפה שבדרך זו תושג המשענת היציבה היחידה לפעולת ההרחבה: דובר בלשונו כדרך הטבע, המביע בה את צורכי יום יום. נקל להבין את ההתנגדות שעוררה הצעה זו. הגשמתה היה בה כדי להטות את אופי לשוננו ממה שהיא היום.

הדעה האחרת - והיא שניצחה - תבעה להשעין את ההרחבה על מורשתנו הספרותית; לחשוף בה את שנחורן לנו והוא רדום וגנוז בה. רק בשעת הדחק הותר לנו לשאול מלשונות שמיות מילים, בתנאי שתינתן למילה השאולה מהן צורה עברית. מורשתנו הספרותית, כידוע, מגוונת מאוד לא רק מצד התכנים שבה אלא גם מצד הלשון, דקדוקה וסגנונה. על כן נקיטת הדעה האמורה החריפה את הצורך להעמיד בוחן ברור שיכריע הוועד על פיו איזו אפשרות בצורת המילה, בנטייתה או במשמעותה מכלל האפשרויות המצויות ביצירותינו הספרותיות ראויה להיקבע בדיבור המתחדש. עניין הגדרת משמעותן של מילים חשוב הוא במיוחד ליצירת טרמינולוגיה מדעית. ואולם על כך לא נאמר דבר מפורש בכללי עבודת ועד הלשון. עם זאת נדמה לי שהוא יוצא מן

המובלע במעשיו ומאמירות בוויכוחים. בן-יהודה, למשל, בהגנו על הצעת דוד ילין לכתוב אחיד להוראה בכתי הספר אמר:

עד עכשיו הייתה השאלה אם להשתמש בכתיב התנ"כי שרובו חסר או בכתיב התלמודי שרובו מלא. על זה השיב ה' ילין לא בזה ולא בזה, אלא בכתיב דקדוקי-מדעי - [...] מי יחלוק על המדע?
זכרונות ועד הלשון ה [תרפ"א], עמ' 75

משמע: במקום דובר עברי מושרש בלשונו אשר עדיין איננו בנמצא היה מדע הלשון להם תחליפו.

ואמנם אין להסיח את הדעת מן הרקע לתפיסה זו. בשליש האחרון של המאה התשע עשרה, והיא גם שעת ההתחלה לתנועת חידוש הדיבור העברי, שלטה במדע הלשון שליטה בלי מצרים השיטה ההיסטורית. זו פיתחה נוסחאות מדויקות להפליא לשחזר בהן מצבי לשון נעלמים וקודמים למציאות נתונה בממש. ומה בעצם ביקשו שואפי חידוש הדיבור העברי אם לא בעצם להשיג מציאות לשונית במידה ניכרת מאוד על ידי שחזור חוליות נעלמות; ליצור מעין רצף היסטורי סינתטי? מכאן, לפי הדעה שאין להשעין את ההרחבה על הערבית אלא על העבר הספרותי של העברית, ההנחה מתחייבת: יהיה מדע הלשון הבוחן המכריע בפעולת הוועד. מתוך כך לא תפתיענו החלטת ועד הלשון באספתו באייר תר"ף (נדפסה בספרו של מנהל ועד הלשון אז, שמואל אייזנשטדט: שפתנו העברית שפה חיה, תל-אביב תשכ"ז, עמ' 134). מפני רוב חשיבותה לייסוד האקדמיה אביאה כאן במלואה:

א) [על הוועד] להרחיב את גבולות תכניתו, שתקיף את החקירה המדעית של הלשון העברית, וגם של הלשונות האחרות במידה הנצרכת לחקירת הלשון העברית, ולשנות לפי זה גם את איכות העבודה וצורתה ולהרבות את מספר חבריו.

ב) על פי התכנית הרחבה רואה הוועד צורך לשנות גם את שמו, והוועד החליט לקרוא למוסד בצורתו החדשה בשם: 'מדרש הלשון'.

את החלטתו זו המשנה את אופי פעולת הוועד לעתיד הוא מודיע להנהגת ההסתדרות הציונית בלונדון, פטרוננו - ומנמקה (ראה שם):

ועד הלשון ראוי לו שיעסוק לא רק בבלשונות שימושית ובהספקת מלים בלבד. אף חקירת הלשון הטהורה, המיוסדת על בסיס מדעי גמור, נכנסת לתחום עבודתו. שהרי אף הרחבת הלשון ותחייתה אפשר להן להתבסס רק על יסודות מדעיים גמורים. אם לא כן תהא זאת מלאכה ולא חכמה. ולפיכך ראוי לו לוועד הלשון, שיקבע עתים גם לחקירות מדעיות טהורות על מהותה של הלשון העברית, חיה בעבר, גילוייה בהתהוות הקולות ובאוצר המלים ועוד [...].

מדרש הלשון אינו אלא מונח עברי לאקדמיה ללשון. באותם הימים הוצע המונח מכללה בשביל אוניברסיטה ובימינו הוא כינוי לכמו אוניברסיטה.

ובכן, שלושים שנה בערך אחר היווסדו לשם תכלית מעשית גרידא ושלושים ושלוש שנים לפני ייסוד האקדמיה שלנו, ועד הלשון, עטור הישגים בעבודתו המעשית, קובע כי למילוי תפקידו באיכות נאותה נחוצה מחיצה גדולה ממנו, הקרויה במילה הבין-לאומית אקדמיה.

מדרש הלשון לא הוציא את שנתו השלישית, אך הצליח להנחיל לנו מסמך היסטורי. על התזכיר אל הנציב הראשון של ממשלת המנדט הדורש הכרת העברית ללשון רשמית שלישית בארץ ישראל חתמו אליעזר בן-יהודה ודוד ילין בשם מדרש הלשון ולא בשם ועד הלשון.

מדרש הלשון נתבטל מפני שעדיין לא הייתה השעה כשרה לו. עדיין לא היה בארץ המניין המזערי של מלומדי לשון הנחוץ לקיומו. אבל לא נזנחה השאיפה לו כל ימי ועד הלשון עד שנתגשמה בהקמת האקדמיה ללשון.

הקורא אל נכון את הסעיף שבחוק המגדיר את המוסד העליון ללשון העברית, מתוך הבנת רקעו ההיסטורי - ימצא בו את כל רכיבי החלטת ועד הלשון משנת תר"ף; ואין תמה: הלוא נסח החוק בעצה עם ועד הלשון.

זה ארבעים שנה חסר יומיים כינס שר החינוך והתרבות פרופ' דינור את חמישה עשר חברי האקדמיה והסמיכם למלא את החוק תוכן. לשיירי ועד הלשון באקדמיה לא היה אותו יום ככל הימים.

אהרן מגד:

העברית ברשות הרבים

מיום שהתעוררה היפהפייה הנמזה הזאת, שאנו קוראים לה הלשון העברית, מן התרדמה שהייתה שרויה בה קרוב לאלפיים שנה, ויצאה אל בין הבריות, עברו עליה גלגולים רבים. בתחילה התהלכה מנומנת, קצת פלגמטית, מגמגמת ולא בטוחה בעצמה. אחר כך, משהתרגלה למגע עם הסובבים אותה, נעשתה מנומסת מאוד, זהירה, ולבשה שמלות נאות שיצאו מן האפנה; עברו כמה שנים ונעשתה חופשית בתנועותיה, שובבה ועליזה, כל רואיה שמחו בה; ובעשורי השנים האחרונים היא כבר משלחת רסן, כמעט משתוללת, ולעתים קרובות משרכת דרכה לסמטאות שפיתויים מסוכנים קורצים לה בהן. לשבחה צריך לומר שבכל הגלגולים - ועברו מאז כבר יותר ממאה שנים - היא נשארה רעננה, מלאת חיים, בעלת מרץ בלתי גדלה, ולא ניכרים בה כלל סימני הזדקנות. קפיצת הדרך העצומה שעשתה מאז ימי העלייה הראשונה ועד ימינו, ניכרת כמובן בכול, הן בדיבור והן בכתב.

אם בימיו של בן-יהודה אמר משכיל ירושלמי מנומס, חבוש מגבעת קש וענוד עניבת פרפר, בלשון המקרא: "אם נא מצאתי חן בעיניך, השקני מעט מים" - הרי היום אומר בחור תל-אביבי מיוזע, בחולצה בשרוולים מופשלים: "אם לא אכפת לך, תביא שוופס, בסדר?", ואם אמר אז מורה נעים הליכות מראשון לציון לאשתו, בלשון המשנה: "קונם, שאי את נהנית לי עד שתטעימי תבשילך", הרי היום אפשר לשמוע: "אני מפרק לך את

הצורה אם את לא שמה, ברגע הזה, מרק על השולחן!". וכן בעיתונות: בהצבי משנת 1909 אפשר לקרוא במדור 'המודעה הקטנה' מודעה בנוסח זה:

עלם משכיל, יפה עיניים, למד באירופה, הולך בדד כל הימים, אין לו ידידים. רוצה העלם לדעת אם אין בארץ ישראל עלמה יפה, משכילה, המרגשת גם היא בדירות. אולי תמצא חן בעיני העלם, והעלם ימצא חן בעיניה.

היום, במדור 'היכריות' או 'התקשרויות' באחד המקומנים, היה אותו עלם משכיל ועצוב מוסר מודעה בלשון זו:

אקדמאי, סקסי, עדין ורגיש, 23/178, מעוניין באקדמאית סימפטית ומבוססת עם דירה, 25-21, להתקשרות רצינית.

וגם בספרות, הנוקטת לשון משופרת יותר, מובחרת יותר, התרחשה אותה תמורה עצומה. אסתר, בשכול וכשלוך של ברנר, אחד הרומנים הראשונים מחיי ארץ ישראל, שנכתב ב-1920, אומרת ליחזקאל חפץ:

מה אתה מדבר, יחזקאליה, מה אתה מיירא אותי... אני יודעת רק כי בלעדיך אין לי חיים... כל יום העבודה אני הוגה רק כך... אני לא אעשה כאשר תעשינה העלמות האידאליסטיות, המדברות על אידיאלים ומתכוונות לאחרת... אני - אין אחת בפה ואחת בלב אצלי... ודברים בעלמא דיברתי די בעולמי... שב מעט עמדי, יחזקאליה, מה אתה ירא?

ובספר סיפורים של אחד מצעירי הסופרים, שהופיע לפני כשנה, כך מדברת מיכל שעה שהיא פותחת את הדלת לחדרו של מאיר:

התגעגעי נורא, אתה לא רוצה להתחתן או לא צריך, שיהיה איך שאתה רוצה, העיקר שנהיה ביחד... הם שכבו, וכשקם, חיכו לו כבר במטבח מיכל וארוחת הבוקר. - - - אה, כן, אמרה לו מיכל אחרי ששטפו את הכלים, הקופסאות גפרורים האלה שהחזקת בפנים את הטיפות-עיניים, נפלו מן המדף שהוצאתי את החמאה והזכוכיות נשברו, אז זרקתי אותם לפח... את רוצה להגיד לי ששברת את כל הארבע ארגזים? - אתה דפוק בראש, מאיר, פשוט דפוק בראש... - מה עשית? היה לי חומר מה-זה טוב!

מה-זה טוב, או מה-זה מטריף וכדומה - זהו סלנג של הימים האלה, כמובן: אבל התחלופה של הסלנג אצלנו היא כל כך מהירה, שלא רק ביטויים כמו טמבל, זבנג, התלבש עליו, נשבר לי, הלך פייפן, יצאו מזמן מן המחזור, אלא גם זה לא הקטע שלי, או עשר, או מגניב, שרק אתמול היו בפי כול, כבר נשמעים אנכרוניסטיים. כך שאינני יכול לדעת מה בא היום, האחד בדצמבר, במקום מה-זה טוב.

צריך לומר שאם כי מאז ראשית תחיית הלשון בארץ טיפחו וריבו אותה מורים וסופרים ומתרגמים ועורכים ותלמידי חכמים - ועשו זאת מתוך אהבה רבה ומסירות אין קץ - הרי רוב גידולה היה פראי, משתרג ומשתרע לכל עבר, ובא לה מן הרחוב והשוק, מגני הילדים ומחצרות המושבות והקיבוצים, מאוהלי הפלמ"ח ומחנות צה"ל ומבתי הקפה ובימות הבידור, בלי ציות לכללי הדקדוק והתחביר, ולעתים מתוך התמרדות גלויה נגדם. ואף בימי קדם אספה העברית אליה והטמיעה בתוכה מילים מן הארמית

והפרסית והיוונית והרומית, עד כדי כך שאדם האומר סנדל או נמל או פיוט או פיוס או קולמוס או פולמוס אינו חש כלל שבאו מן היוונית - כך צברה והטמיעה בתוכה העברית של ימינו מאות מילים וניבים מן היידיש והערבית והאנגלית והצרפתית, כך שרשאים אנו לפנטז ולדיסקס ולפרגן ולפלרטט, בלא שום נקיפות מצפון; ועד כדי כך נטלה הלשון העכשווית היתרים לעצמה, שזיווגה מיני זיווגי כלאיים, מין בשאינו מינו, כמו "ניאר-יהדות", "פוסט-ציונות", "היפר-שוק", "סופר-מנוול", "אולטרה-נבזה" - שכולם עשויים לעורר בנו אקסטרה-פלצות.

כאן עליי לומר משהו בזכות האקדמיה, שיש לי הכבוד להיות חבר בה. יש משפטים קדומים המכים שורש כל כך עיקש בציבור, שקשה לעקור אותם יותר משקשה לעקור שן סכלות. אחד מאלה הוא זה, שהאקדמיה היא מוסד שמרני, מאובן, מין מורה קפדן מן הסוג הישן, או שוטר העומד על המשמר, או לפחות פקח של שמורות הטבע, כך שכל פרח עיתונאים מרשה לעצמו ליידות בה אבנים ולהתקלס בה. אין שקר גדול מזה. כי עצם תכליתה ותמצית פעולתה של האקדמיה הם החידוש והקידום והבנייה. רבבות מילים ומונחים חידשה והמציאה האקדמיה, בכל מקצועות החיים, ברפואה ובספורט, בצבאיות ובמדינאות, בטכנולוגיה ובמלאכה, במדעי הטבע ובמדעי הרוח, שהם שגורים היום בפי כול, ושלא אפשר היה בלעדיהם. מי יודע שמילים נפוצות כמו קלטת, תשדיר, שדולה, עיצומים, ייסוף ופיחות, חיוג ותיעוד, מצבר ומדחס, מיתון ומחדל - אם להביא רק טיפה מים - הן מילים שהאקדמיה המציאה, לאחר מחשבה רבה, שיקולים ודיונים, בוועדותיה ובמליאתה? כך, כשם שמסיה ז'ורדן מ"גם הוא באצילים" אמר שיותר מארבעים שנה הוא מדבר צרפתית ולא ידע שהוא מדבר פרוזה, יכול גם דובר העברית לומר שכך וכך שנים שגורות בפי מילים אלו ואלו ולא ידע שהוא מדבר "אקדמית".

לא זו בלבד שהאקדמיה אינה מורה זעום עפעפיים ולא משגיח על הכשרות, אלא שהיא ענוותנית מאין כמוה. הוועדות שלה עושות את עבודת הנמלים שלהן באין רואה, בחדרי חדרים, נחבאות אל המילים, ושלא על מנת לקבל שכר; וכל כולה סלחנית כל כך, שהיא שומעת באורך רוח ובאיפוק רב את כל השגיאות היוצאות מפי חברי כנסת ושרי ממשלה ולא מעירה להם על כך, ושומעת את ראש הממשלה אומר מְצִיעַ במקום מְצִיעַ, ומפני כבודו מחרישה ומעלימה אוזן; וסובלת בשקט את העובדה שעיתון הילדים הנפוץ נקרא צ'ופר ולא בשם עברי, ושהמסעדה של העיתונאים העבריים בבית סוקולוב נקראת ניזו דווקא, משום שלא נמצאה מקבילה עברית לניזו, ושמוכו הקניות הגדול בעיר העברית הראשונה נקרא "דיזינגוף סנטר" דווקא, מפני שאין תרגום עברי נאות לסנטר, וכו' וכו'; ואין האקדמיה, ברוב ענוותה, מוכיחה את העיתונאים על העשבים השוטטים הפושטים ומתרבים בשדותיהם עד שעוד מעט יחנקו כל עץ נותן פרי למינהו, כגון שהם משתמשים בפעם המי-יודע-כמה בכיטוי המטופש הפעם המי-יודע-כמה, או באם בכלל, או בחלומות רטובים, או בתחושת בטן, או ברגליים קרות; או שמאירים פנים למשפט כזה, למשל, שמצאתי לפני זמן מה בכתבה באחד המקומונים הנפוצים ביותר במדינה:

הנכד הראשון שנולד לה זיכה אותה בטיטל סבתא, זה היה סורפריז גדול בשבילה, בייחוד שהוא נולד לבן הפייבוריט שלה.

ובכן גם אני לא רוצה לפגר אחר רוח הזמן, ואסיים את דברי בעברית אפ־טורדייט, בייחוד מול קומבינה כזאת של סלבריטיס, ובנוכחות של כבוד הנשיא, שאומרים עליו שהוא סַחֶפֶק לאללה. שמתו לב שבקטע הזה, של נאומים, הַיִיטִינֶג האחרון הראה שמי שמדבר יותר סְטִייל, יותר קְלָאסֶה, זוכה ליתר פופולריות, אז בטוח שגם אני לא מוכן לוותר על זה. ובכן יהיה זה אנדרסטייטמנט אם אומר שאני שפוט על עברית חיה, ממש דלוק עליה. נכון שיש לנו את התנ"ך ויש לנו את התלמוד וכל זה, אבל אחלה שפה זה שפה שכולם מבינים בה כל אייטם, מפני שזה בדיוק מה שרלוונטי בשבילנו כאן ועכשיו. ואם כי הטריגר לנאום הקצר שלי היה ארבעים שנה לאקדמיה שלנו, אני חושב שהעיקר הוא העתיד ולי יש את הביטחון שבקרוב מאוד, בייחוד שאנחנו לא דוחים על הסף את השלום ומגיעים אל הרף של תקופה חדשה, יהיה קאם־בק לעברית היפה והנכונה והאקטואלית של בן־יהודה ושל כל הברנז'ה מן הימים היפים ההם. אמן ואמן. שיהיה לכם יום טוב. ביי.